

Marcin Lutomierski

BOŻONARODZENIOWE NIEOCZYWISTOŚCI W TRADYCJACH KULTURY POLSKIEJ

Boże Narodzenie w Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

Fot. nadesłana

Przez setki lat Boże Narodzenie obrosło licznymi i fascynującymi tradycjami o często niejasnych dziś rodowodach. Nawet w obrębie względnie jednolitej kultury polskiej istnieją odmienne zwyczaje, tworząc mozaikę ludzkich zachowań w okresie tych szczególnych Świąt. Oto garść bożonarodzeniowych nieoczywistości.

Wigilijni kołędnicy

Wizyty kołędników powszechnie kojarzą się z czasem tuż po Bożym Narodzeniu, warto więc przypomnieć, że w tradycji kaszubskiej zachował się do dziś zwyczaj o nazwie *gwiżdż*, *gwiezdka* lub *gwiazdka* (także w liczbie mnogiej). Polega on na tym, że kilkunastoosobowa grupa kawalerów przebranych za m.in. gwiazdę, gwiżdża, żandarma, kominiarza, babę i dziadka oraz zwierzęta na czele z koniem – odwiedza kolejno domostwa. Tam odbywa się improwizowany, choć ze stałymi elementami, występ, któremu towarzyszą krzyki, tańce, zabawy, poczęstunek (nierzadko z alkoholem) oraz życzenia. Ci niecodzienni goście zjawiają się w... Wigilię, a dawniej bywało nawet, że odwiedzali

gospodarzy przez cały Adwent. Dodajmy, że *gwiazdka*, tak jak i inne pochodny i przedstawienia kolędnicze, wywodzi się z prastarych obrzędów rolniczych.

Poprzednik choinki

Jeszcze do ok. połowy XX wieku na ziemiach polskich w regionach centralnych, wschodnich i południowych wieszano pod sufitem podłóżnika (podłóżniczkę, sad lub rajske drzewko), czyli małą sosnę, świerk albo ich gałęzi, a następnie ozdabiano owocami, opłatkami czy bibułami. Niekiedy mocowano je na drucianym kole. Ponadto przybijano podłóżniki do drzwi, płotów i obrazów, wierząc w ich magiczną moc – np. właściwości ochronne.

Puste miejsce przy stole

Wolne – gotowe do przyjęcia gościa – miejsce przy stole wiąże się nie tylko z czasami, kiedy wiele rodzin wyczekiwało powrotu swoich bliskich ze zsyłek. Ten zwyczaj przypomina o wierze w obecność duchów, których spodziewano się w ów cudowny wieczór. A zatem Wigilia ma związek ze słynnymi *dziadami*, na które zapraszano dusze zmarłych przodków. Jest jeszcze wiele innych sygnałów świadczących o zaduszkowym charakterze tego dnia, m.in. postne menu, zakaz szycia, zakaz siadania na stołkach bez ostrzeżenia oraz wróżby dotyczące np. sprawy ożenku.

Świąteczni darczyńcy

Kto przynosi prezenty 24 grudnia? Odpowiedź zależy od miejsca, w którym zadajemy pytanie. Mieszkańcy centralnej i wschodniej Polski wierzą, że darczyńcą jest święty Mikołaj (zapisywany również jako święty mikołaj, o czym za chwilę). Na Pomorzu, w Wielkopolsce i Kujawach – mówią, że to gwiazdor albo gwiazdka, w Małopolsce – aniołek, a na Śląsku – święty Józef lub Dzieciątko Jezus.

Czas Pasterki

Pasterka w nazwie gwarowej funkcjonuje również jako *północka*, co wskazuje czas odprawiania tej uroczystej Mszy. Dziś nie jest to jednak oczywiste, ponieważ pasterka odbywa się nie tylko o północy, ale i wcześniej, nawet o godz. 22.00.

Autorzy kolęd

Polskie kolędy mają co najmniej kilkusetletnią tradycję i większość z nich funkcjonuje obecnie jako utwory anonimowego autorstwa. Warto więc przypomnieć, że teksty niektórych z nich napisali znani niegdyś poeci,

tacy jak Franciszek Karpiński (*Bóg się rodzi*) czy Teofil Lenartowicz (*Mizerna, cicha*).

Tradycyjne święta a współczesna polszczyzna

Jeśli przyjmiemy, że prezenty 6 i 24 grudnia przynosi święty Mikołaj (słynny biskup Miry), to jak zapiszemy nazwy wszystkich pozostałych niby-Mikołajów, których spotykamy niemalże na każdym kroku, np. w galeriach handlowych? Otóż, w 2004 r. Rada Języka Polskiego uznała, że w odniesieniu do zjawisk kultury masowej, a więc osób przypominających znaną postać świętego, należy pisać: święty mikołaj czy święci mikołaje.

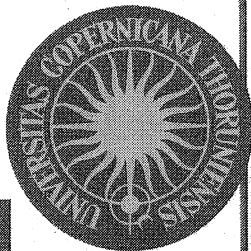
A propos pisowni: oczywiście, w nazwie święta obchodzonego 6 stycznia nie ma błędu językowego – słownikowego czy fleksyjnego. Święto Trzech Króli zawiera w sobie archaizm, relikw dawnej polszczyzny, w której m.in. tak właśnie odmieniano wyraz *król*. Dziś odmiana *króle* – *króli* jest zarezerwowana dla potocznej nazwy gatunku zwierząt z rodziny zającowatych.

***

To tylko niektóre z wielu świątecznych nieoczywistości, które świadczą o bogactwie naszych tradycji kultury, jak również inspirują do ich poznawania.

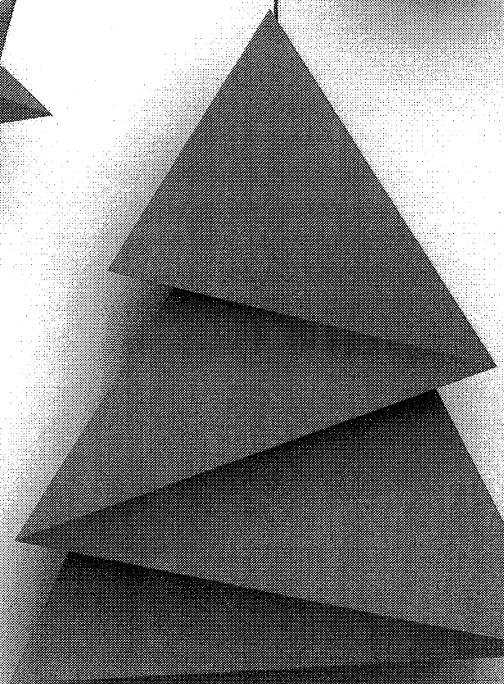
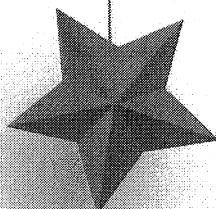
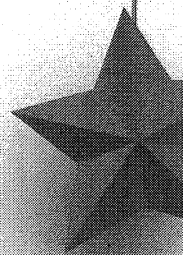
Autor jest filologiem polskim, członkiem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.

GŁOS UCZELNI

CZASOPISMO UNIwersYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Numer 12 (370) Grudzień 2016 Rok XXV(XLI)
Ukazuje się od 1952 roku ISSN 1230-9710 Cena 2 zł

**SZCZĘŚCIA
I RADOŚCI
NA ŚWIĘTA
I CAŁY ROK!**